

A folklór vonzásában

Manapság is gyakran emlegetett, sokszor idézett, kiváló társadalomrajza, a *Székely bánja* egyik fejezetében írta volt Bözödi György annak idején: „Művészi lélek él a székely népben, a balladák világa. A jónak és a rossznak ez a szélsősége mintha nem valóságos élet, hanem művészi túlzás volna. A kettősség, a belső meghasonlottság hajszolja a népet, mintha nem volna reális alapja az életének, mintha a mindennapok valósága helyett egy romantikus művészi alkotásban élne [...] A nép lelki szakadécai szükségképpen alakultak ki. A sokszázados elnyomás alatt művészetében, népmesékben és csodálatos történetekben oldotta meg társadalmi kérdéseit, így vett lelkileg elégtételt a reánehazódó jogtalanságok miatt, mert másképpen nem lehetett igaza [...]”

A történelem sorsedző viharaiiban formálódott székely valóság – múlt és jelen – elhivatott kutatója, a költő-prózaíró-történész-szociográfus-irodalomtörténész-kritikus-nyelvész Bözödi György kezdetől fogva szenvedélyesen érdeklődött a folklór iránt is; amikor szellemi arculatának bámulatos sokoldalúságát emlegetjük, nem feledkezhetünk meg erről sem. Székely népi származása, szülőfalujához való szilárd kötődése alapvetően meghatározta ilyen irányú tájékozódását. Tudjuk: doktori tézisei egyik tárgyául a néprajzot választotta. Népdalokat is gyűjtött, persze csak szövegeket, minthogy nem rendelkezett a dallamok rögzítésére alkalmas technikai eszközökkel és megfelelő szakmai képzettséggel. Lejegyezte és közkinccsá tette Bözöd nagy mesemondója, Bágyi János eredeti népmeséinek egy részét; ebből a gyűjtésből *A tréfás farkas* című kötetet 1942-ben, az *Esős gyermeket* 1958-ban jelentette meg. Élete végéig behatóan foglalkozott az erdélyi magyar folklóriztika időtálló hagyományaival, Kriza János munkásságával például, s nyugtalan fantáziáját mélyen izgatták a magyar népnyelv csodálatos rejtelméi, megvallható sajátosságai. Túlzás nélkül mondhatjuk hát: Bözödi György ezen a területen is bizonyította rendkívüli érzékenységgel párosult elhivatottságát. A jeles magyar zeneszerzőhöz és népzene-kutatóhoz – Lajtha Lászlóhoz fűződő kapcsolatának dokumentumai ugyancsak erről tanúskodnak.

Bözödi György a negyvenes évek elején ismerte meg személyesen Lajtha Lászlót, Kodály Zoltán egyik legtehetségesebb tanítványát, hűséges munkatársát. A Pávai Istvánnak adott és a bukaresti Művelődés 1983. júniusi számában közölt interjúban elmondotta, hogy Lajthával 1941 nyarán ismerkedett meg személyesen, a bözödi gyűjtés alkalmával. („Több napot töltött nálunk fonográfjával és nagyon sok dalt vett fel.”) A hagyatékában levő, legrégebbi keltezésű Lajtha-levél is erre vall. 1941. szeptember 4-én írta Budapestről a Néprajzi Múzeum őre, a zeneiskola neves tanára: „Mielőtt mondanivalóimba fognék, hadd köszönjem meg újra nemcsak a szíves látásukat, hanem segítségüket is, amellyel gyűjtőmunkámat nagyon megkönnyítették.”

A székelyföldi – főként az Udvarhely megyei – gyűjtések megszervezésében Bözödi később is sok segítséget nyújtott Lajtha Lászlónak. Kiolvasható ez a hagyatékban található levelekből (melyeket ezúttal alább közlünk). Sajnos, a Bözödi Györgyhez írt levelek nem kis hányada – egyéb pótolhatatlan dokumentumokkal, kéziratokkal együtt – elkallódott, megsemmisült a letűnt nehéz idők forgatagaiban, a gyakori házkutatások során. Feltehetőleg ilyen sors jutott osztályrészül a hozzá intézett Lajtha-levelek egy részének is...

Lajtha László már az első világháború előtt behatóan érdeklődött az erdélyi néprajzi tájak zenei folklórja iránt; 1911 és 1938 között 1200 dallamot gyűjtött, összesen

77 helységből (Gyimes, Gyergyó, Csík, Háromszék, Udvarhelyszék, Mezőség, Kalotaszeg, Szilágyság). A mezőségi, szépkenyerszentmártoni (micsoda jóízű magyar helységnév ez!) gyűjtés alkalmával például azt kutatta, hogy „azonos életkörülmények között, zárt területen együttélő, másfele nemigen járó, két nemzetiségű lakosság mit, mikor s hogyan énekel, hogy s mikor él nemcsak a maga, hanem a másik muzsikájával is”. És hozzáfűzte: ilyenfajta „kutatói módba csak olyan zenefolklorista kezdjen, aki egyformán értékeli mindkét nép zenéjét, egyformán látja mind a kettő szépségeit és néprajzi értékét”. Az emelkedett bartóki eszmények vonzásában találhatott egymásra Lajtha László és Bözödi György. Zivataros időkben, fegyverek zajában, midőn a magyar népi kultúra megmentésére és ápolására a szellem legjobbjai vállalkoztak odaadón.

Abban a levélben, melynek kezdő sorait az imént idéztem, Lajtha László értesítette Bözödit, hogy Kodállal együtt meghallgatták a fonográfhangerek Bözödön, 1941 nyarán felvett anyagát – a helybeli idősebb földművesek énekeit –, s érdemesnek látják ezeket gramfonlemezre rögzíteni. E célból Ádám Györgyöt, Bágyi Jánost, László Jánost és Marosi Józsefet meghívják a budapesti rádió stúdiójába, fedezvén természetesen az utazással járó összes költségeket. Bözödi György a négy falujabeli férfiúval 1941. szeptember 25-én megérkezett a magyar fővárosba. Másnap került sor a lemezfelvételre.

Rendkívüli élmény volt ez a „kiszállás” mindannyiunk részére! Bözödi halála után, hagyatékát rendezgetve, a szóban forgó Lajtha-levelek tőzsomszédságában találtam egy gépirásos szöveget, melynek címe: *A „tölcséres urak”*. Minden valószínűség szerint kiadatlan írás: az emlékezetes lemezfelvétel élményének megörökítése. (Közöltem aztán a Romániai Magyar Szó 1991. július 27–28-i számában.) Noha dátum nincs rajta, a kézirat kétséget kizáróan 1983-ban keletkezett. Könnyen felismerhető, hogy voltaképp kiegészítése, bővebb változata – árnyaltabb újrafogalmazása – annak a részletes beszámolónak, melyet Bözödi közvetlenül az esemény nyomán írt, és a kolozsvári Ellenzék 1941. október 18-i számában jelentetett meg, *Énekelnek a stúdióban a bözödi székelyek* címmel. Máskülönben Lajtha László székelyföldi gyűjtéseiről Bözödi több alkalommal hírt adott a marosvásárhelyi Székely Szó hasábjain is; ez idő tájt, átmenetileg, a napilap egyik szerkesztője volt. (Például: Székelyföldi nótagyűjtés. 1942. augusztus 23-i szám.)

A háború után Lajtha László Londonból küldött Bözödinek néhány levelezőlapot. (Ezekből is csak néhány maradt meg a hagyatékban.) Tájékoztatta barátját többek között arról is, hogy Eliotnak a *Gyilkosság a katedrálisban* című drámájából készült filmhez írt kísérőzenét. Ugyanakkor említette a tervezett székely népi operát, melyhez barátjától kért szövegekötvet. „...de a háború utáni zavaros időkben lehetetlen volt ezt a közreműködést megvalósítani” – olvassuk a már idézett interjúban. E „zavaros időkben” Bözödi csúnya politikai és erkölcsi rágalmak, gyanúsítgatások áldozataként jórészt börtönben ült, s volt, amikor éppenséggel napszámoként kereste meg mindennapi száraz kenyereit. Nem csoda, hogy ilyen körülmények között nem tudott operaszövegekötvet írni, egyebet is csak olykor-olykor, két „galiba” között, a „független nyugalom” ritka óráiban...

Annál inkább kötelességünk most elmondani, feltárni mindazt, ami gazdag és rokonszenves szellemiségének leglényegéhez tartozik.

NAGY PÁL

A rehabilitált nyugtalanság

BESZÉLGETÉS GULYÁS GYÖRGY KARNAGGYAL

Gulyás György 1991. április elsején volt 75 éves. Nyolcesztendő csönd után ismét megpezsdült körülötte valami. Megjelent néhány méltató cikk, kapott egy magas kitüntetést, s végre, hosszú idő után először odaállhatott az általa teremtett, vezetésével függetlenné vált Kodály-kórus élére, és születésnap koncertjén vezényelhette a Nelson-misét. Nem ő választotta, mégis boldog volt.

Kapott még egy ajándékot, egy levelet, amely többek között az alábbiakat tartalmazta: „A kormány által létrehozott Rehabilitációs Bizottság 1991. március 21.-i ülésén foglalkozott az önt ért sérelmekkel. A testület a rendelkezésre álló dokumentumok és egyéb információk alapján – megállapította, hogy ön az elmúlt évtizedekben többször is jelentős sérelmeket szenvedett el politikai okokból. Mindezt – a Kormány nevében is – megkövetjük.”

– Nagyon érdekes ez a levél. A közvélemény önt nem tartotta, nem tartja üldözött, sikertelen, háttérbe szorított embernek. Pályája igen tartalmas. Fiatalon teremthette meg a megálmodott iskolát, Békéstarhost, később Debrecenben a Kodály-kórust, majd a Zeneművészeti Főiskola debreceni tagozatát. A Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny szellemi atyja, évekig művészeti vezetője. Liszt-díjat kapott már 1959-ben, aztán Erdemes, majd Kiváló Művész lett. Miért és mit kell egy ilyen életpályán rehabilitálni?

– Talán a sok-sok elmaradt alkotást, cselekvő és teremtő munkát. Sok időt arra fordítottam, hogy körömszakadtáig küzdjek, harcoljak, verekedjek valamiért. Talán azért az energiáért kaptam erkölcsi kárpótlást, amit arra kellett fordítanom, hogy meggyőzzek embereket, szervezeteket a jó célról, a tartalmas munkáról. Talán azért kárpótlottak, hogy a megteremtett, létrehozott alkotásokat végül kivették a kezemből. Békéstarhost is, a Kodály-kórust is, a főiskolát is, a nemzetközi kórusversenyt is. Megteremtettem őket, ezt nem lehetett nem elismerni. Valaki azért – vagy valakik? – mégis úgy intézte, hogy most, hetvenöt évesen is kissé kifosztottnak érzem magam.

– Tudom, hogy ön diplomája szerint zeneszerző és karmester. Ezernél jóval több koncert bizonyítja, hogy szíve és képességei szerint vezénylő karnagy. Nézze el mégis, ha pályájának nem ezt a vonulatát követjük. Az ünnep fényes sikerei helyett vallassuk tovább a konfliktusok hétköznapijait. A rehabilitációs okirat semmisnek nyilvánította a Nonn György miniszterhelyettes által 1955. március 3-án aláírt trásbéli figyelmeztetést. Nos, egy ilyen figyelmeztetés nem nagy dolog. Aki azonban a kor magyar szellemi életének történetét ismeri, tudja, hogy emögött az trásbéli figyelmeztetés mögött a Békéstarhoson megteremtett iskola állott. Pontos nevén: Országos Állami Ének és Zenei Szakirányú Tanítóképző és hozzá kapcsolódó ének és zenei gyakorló általános iskola és tanulóotthon. Ezt az iskolát végül központi akaratból megszüntették. A népi kollégiumi eszmét ebben a formában sem vállalta fel a kulturális kormányzat, a népi és nemzeti gondolatot és a magyarságot sem, amelyet képviselt. Miután azonban a tarhosi iskoláról és megszüntetéséről sokan megírták élményeiket, többek között ön is Bűneim... bűneim? című könyvében, ugorjunk át rajta. Békéstarhosból Debrecenbe került, ahol megint csak iskolát alapított, mert végül is nem véletlen, hogy Kodály Zoltán a debreceni zeneművészeti szakiskolának adta oda a nevét először. Mi hajtotta Tarhosból Debrecenbe?

– Mondhatnám, hogy a debreceni diákságom élményei a Református Kollégiumban, korábbi tanárkodásom a Dócziban, mondhatnék mást is. Nem akarok nosztalgizálni. Az életem legnagyobb hajtóereje, hosszú alkotópályám ars poeticája hajtott ide. Egy életet szántam arra, annak bizonyítására, hogy vidékről is lehet Európával együtt lépni. Az a fogalom, hogy vidék, valóban kulcsszóvá, ars poeticává vált nálam, sőt azt is mondhatnám: megszállottsággá. Mindig hittem abban, hogy a vidék legalább annyira képes európaivá lenni, mint a főváros. Ebből nem engedtem soha. Örültem például, amikor Llangollenben (Anglia) 1958-ban a Kodály-kórusral első díjat nyertünk Magyarországról és vidékről, vagy 1959-ben, amikor az olaszországi Arezzóban szereplésünk után azt írták, hogy ez az ember a vasfüggöny mögül jött, s mégis úgy énekelte Palestrinát, mintha köznök tartozna. Mindig hittem abban, hogy a kultúra nem ismer provinciát, s a Nyugat egyáltalán nem használja pejoratívén ezt a szót, hogy vidéki. Vagy Milánó, Salzburg, Oxford a „vidékiséget” képviselik?

– És úgy érzi, hogy nálunk még mindig, ma is elmarasztaló, pejoratív értelme van a vidék kifejezésnek?

– Egyértelműen. Nálunk ez a szó még ma sem pusztán lakóhelyet jelöl, hanem értékbeli, tartalmi kategorizálást. S hogy miért? Felmerül bennem sokszor a kérdés a mai időkben: elég-e az, ha ma az elmúlt évek, évtizedek jelenségeit bíráljuk vagy kárhozzátjuk? Most, amikor a felülről jövő „kézvezérlés” alább hagyott, ha nem is szűnt meg teljesen. Azt hiszem, nem elég. Mert a kérdés folytatható: felváltotta-e már a régi gyakorlatot valami más, főleg a vidékre gondolva? Vagy éppen a régiók, vagy a régi elvek, szokások tartják „kezükbén” a régi módon a kulturális irányítást, a jól bevált régi, bürokratikus intézkedési móddal? Innen, az otthonom magányából úgy látom, egyelőre semmi új megvalósítására nem képesek. Lehet, hogy nem ellenségesek. Miért is lennének azok? Ám a jelent és jövőt illetően új javaslatok tételére képtelenek, a szakmát megújítani nem képesek. Úgy látszik, mintha csak egyre törekednének mostanában...

– És mi az az egy?

– Hogy minél több szponzort szerezhessenek maguknak. A saját átlagos, vagy átlagon aluli produkciójukhoz.

– Ezek szerint ön eredménytelennek, reménytelennek tartja saját küzdelmeit is ez ellen a vidék-felfogás ellen? A fent elmondottak tudatában hogyan tudott mégis mindig újat kigondolni, harcolni érte és megteremteni? Vagy nem függ így össze a két dolog?

– Amit életemben tettem, használtam, alkottam – ha alkottam valamit egyáltalán –, az mindegyik ennek az én ars poeticámnak a különféle arculatát mutatta, mindegyik ennek megnyilvánulása volt. Mindenütt ugyanazt akartam, csak más-más eszközökkel tudtam továbbvinni, más-más intézmények révén. A békéstarhosi iskolaalapítás azt szolgálta, hogy keressük meg, szedjük össze a tehetséges vidéki gyerekeket. A zenei tehetségek felkutatása és felkarolása az első és legfontosabb. Ez a békéstarhosi iskola – amelynek létrehozásával kezdetben maga Kodály sem túlságosan szimpatizált – azt szolgálta, hogy bebizonyítsuk: a zene szeretetéhez, tudásához, gyakorlásához nemcsak a hangszeres zeneoktatáson át vezet út. Az énekesen is. Hangszerhez pénz kell és sok minden. A gyermek zenei érzéke, hangja csodálatos kincs. Bontakoztassuk ki ebből a tehetséget, aztán könnyebben tanul a hangszereken is. (Kodály ezt énekes alapon való hangszerzetanításként deklarálta!) Kórust sem csupán az együttes éneklés örömeinek biztosítására és fejlesztésére alapítottam, hanem azért, hogy legyen vidéken is egy énekkar, amely alkalmas nagy énekes zeneművek, oratóriumok megszólaltatására. A zene-művészeti főiskola új épületéért folytatott küzdelem célja sem az volt csupán – bár az

is –, hogy legyen itt egy szép új és nagy iskola, szép hangversenyteremmel. Inkább a kodályi örökséget szerettem volna folytatni: legyen itt, vidéken, Debrecenben az általános iskolai énektanárképzés végre megoldott, mert nem volt (mellesleg ma sincs) ilyen megnyugtató megoldás. A nemzetközi kórusversenyt is lehetett volna a meglevő és zajló nyugati mintákra tervezni és lebonyolítani, ám akkor elmaradt volna annak a perspektívának a megvalósítása, amelyet a most megszülető új magyar kórusművek révén reméltem.

– *Mi volt ez a perspektíva?*

– Szinkronteremtési a modern európai zene és magyar kórusművészet között. Íratni magyar zeneszerzőkkel új kórusműveket, bemutatni modern külföldi alkotásokat. Hozzák ide az európai kórusok saját legjobb zenéjüket, és vigyék innen a magyar muzsikát. A debreceni bemutatókon ismerhette meg a világ minden tájáról érkezett szakmai közönség sok mai magyar zeneszerző új kórusművét, például Szokolay Sándor, Kocsár Miklós, Vajda János munkáit. Szokolay először itt felhangzó Két motettáját tudtommal ezt követően körülbelül 15 országban körülbelül 40 kórus mutatta be.

– *Végül is miért éppen Debrecent választotta ki működése helyéül? A magyar szellemi életben nem volt ismeretlen, hogy ez a város nemcsak befogadni tud nehezen, de belső dinamikája sem legendás. Miért jött ide?*

– Amikor Békéstarhost el kellett hagynom, választhattam volna Győr és Debrecen között. Ide az emlékeim is vonzottak. Meg vonzott az, hogy ennek a városnak volt komoly zenei hagyománya, amelynek megtestesítője a kollégiumi kántus volt. S itt alkotott Maróthy György. És volt itt egy nagy énekkari találkozó is a múlt század végén. Tudom és hiszem, hogy a zenei élet megteremtéséhez ezekre a hagyományokra szükség van. Debrecen kihívás is volt: tudtam, hogy a zenei szakiskola akkori tantestületének néhány tagja tiltakozott kinevezésem ellen. A harc feltételei tehát adottak voltak.

– *Harcolnia kellett? Sokan akadályozták a munkáját?*

– A tanári kar négy tagja tiltakozással fogadott. Mégis megnyugodtak, mikor látták, hogy a komoly, nyugodt munka feltételeit szeretném biztosítani. Nekik is. A város egyik akkori oktatási korifeusa fél éjszakán át próbált lebeszélni a Batthyány utcai sétá közben, hogy én aztán nehegy itt kórust próbáljak alapítani. Nekem az a feladatom, hogy a meglevő együttesek számára énekest neveljek. Mit tehettem? Próbáltam meggyőzni, hogy a saját iskolámon belül nekik nincs semmi hatáskörük, másrészt pedig, hogy a szakiskola nem hozzájuk, hanem közvetlenül a minisztériumhoz tartozik. Akkor ez is mentsvárnak tűnt.

Mi itt aztán már 1955-ben, amikor a Bartók-per még javában folyt, debreceni és megyei Bartók-bizottságot hoztunk létre, Bartók-műveket mutattunk be a megye minden településén. A SZOT fesztiválján 1956 tavaszán a kórusommal Bartók-művekkel szerepeltünk. Hol voltak akkor a mai bátrak?

Egy másik dolog: 1971. február elején olyan megemlékezést rendeztünk, ahol Kodály és Bartók mellett Reinitzet és Dohnányit is értékelték. Az is fontos itt, hogy 1945 után először hangzottak el együtt, egy koncerten a négy szerző művei! Ma már nem sikk Dohnányit játszani. Akkor bátorság kellett hozzá. Vagy a kórusversenyek. 1961-ben volt az első és ez óriási áttörést hozott szakmailag. Itt vendégszerepelt a tours-i (Franciaország) női kar, és olyan finom, csodálatosan tiszta hangzást mutatott be, amelyet akkor nálunk dekadensnek, finomkodónak ítélték. Mert ugye akkor nálunk az optimista (értsd: ordító) stílus és hangerő volt a divatos.

– *Ezek szerint mégis hozott eredményt az ön debreceni munkája? Hiszen saját maga is így ítéli meg: „Debrecen nem a forradalmiság városa. Néha azért áttöri ezt a*

közönyt, egykedvű állandóságot egy-egy ügy lendülete, s akkor mutatja, ilyenkor jó elő Debrecen másik arca, ilyenkor lép egyet az ősi város – mondják. És még strukturális, szerkezeti változásokat is kész bevezetni."

– Nem lehetett oda nem figyelni a munkámra. A Kodály-kórus volt az első amatőr együttes, amely 1956 után külföldre utazhatott. És első külföldi útján óriási nemzetközi sikert aratott. Londonban lemezt készítettek velünk, és egy angol szakember levele szerint az év legnagyobb lemezsikere volt mindaddig, amíg a Bartók-hagyaték örökösének képviselője be nem tiltotta a forgalmazást.

– Önt mindig a túlfeszített indulatok emberének tartották, aki örökösen nyugtalan, mindig újat, mást akar, és ezért olykor kíméletlen eszközöket is alkalmaz. Számtalanszor hallottam önről a sztereotípiát: nagy művész, de nehéz természetű... Nos, honnan származtak az indulatai?

– Biztosan előfordult, hogy indulataim az ilyen külső akadémikuskodásból származtak. Biztosan az is előfordult, hogy ezek az indulatok túlcaptak a megszokott partokon. Ezt is idézheti a könyvemből: „Higgyék el: a betanítás, azt alkotás hevében sokszor teszünk olyan gesztust, beszélünk olyan szavakat, amelyeket a munkán kívül sohasem teszünk, s ezért utólag sajnáljuk." A lényeg ebben van. Az alkotó ember indulatai az alkotáshoz kötődnek. És ezt nagyon nehéz, talán nem is lenne szabad magyarázgatni. Miért? Ljubimovnak ön felvette ezeket a kérdéseket? De hát nézzünk szembe az alkotás és az indulat viszonyával is. Az egyik lényeges dolog, hogy ha egy egyesület, testület működéséről, vagy éppen működtetéséről van szó, netalán a tagok tevékenységének elbírálásáról, vagy éppen jutalmazásáról, akkor helye van a demokratizmusnak, a mérlegeléseknek, hiszen ilyenkor emberi szempontokat kell figyelembe venni. A vezénylesnél azonban már ragaszkodni kell az „egyetértés"-hez, ha kell, még erőteljesebb ráhatással, „szigorral" is. Ezen belül is egészen más a karnagy esetében a próba, és más a koncert. Minden műnek van egy alapgondolata, amelyért megíródott, ami szerencsés esetekben a karnagy személyes ügyévé is válik. Hinni kell benne, hogy nekem is, vagy csak nekem szól... Először el kell hitetnem a közreműködőkkel a kort, a mondanivalót, amit kifejez a mű, s utána el kell hitetnem, hogy az, amit én beleérek, igaz. Ehhez persze kell a széles látókör, műveltség, de kell a belső érzelmi erő is. És ha ezt át tudom adni az énekkarnak, az is képes lesz átadni a közönségnek.

– Számomra ez nyilvánvaló. De hát végül is, amikor önt 1983. július 26-án elbocsátották a Kodály-kórus fő-zeneigazgatói állásából, a kifogások között erős hangsúlyt kapott ez a motívum is. Mégis, furcsa módon, a rehabilitációs iratban nem látom említve ezt a tényt: a felmondási határozatot.

– Mert ez a minisztérium számára már nem téma.

– Hogyhogy nem téma? Az ön számára azonban a legfontosabbak egyike! Nem próbálta ezt is vizsgáltatni?

– Próbáltam. Azonban az ügy egy kicsit hosszú. Nem magam miatt részletezem, hanem azért, mert az egész jellemez egy kulturális közállapotot, s mutatja azt is, miért lehet még mindig valóban pejoratív tartalma a „vidéki" kifejezésnek. Valóban, a felmondó határozatban voltak emberi magatartásomra, vezető gyakorlatomra vonatkozó megjegyzések, amelyek, ha jogosak voltak is, többnyire a fentebb tárgyalt alkotói indulathoz kötődtek. Sokkal súlyosabb volt azonban számomra a szakmai kifogás. A felmondási határozat szerint: „Több kritikai megjegyzést kaptunk országos szervektől, ezért megkértük a kórus szakmai felügyeletét ellátó szervtől – az MM Zenei Osztályától – a szakmai véleményt." Nos, ez a szakmai vélemény súlyosan elmarasztaló volt. Éppen azt kifogásolta, amire mindig nagy gondot fordítottam, az egyes hangok

képzettségét, a szólamok összecsiszolt hangzasképét, a kórus technikai színvonalát. Nos, most, nyolc esztendő után, 1991 májusában a kezembe nyomták Tóth Dezső akkori miniszterhelyettes 1983. november 14-én kelt levelét, amelyben kijelenti, hogy „ezt az elmarasztaló szakmai véleményt, amelyet sem az illetékes főosztály, sem az illetékes miniszterhelyettes nem látott, a Művelődési Miniszter nevében téves hangsúlyúnak minősítve, visszavonom.” Ezt a levelet akkor a minisztérium megküldte a Hajdú-Bihar megyei tanácselnök-helyettesnek. Sem én, sem a szakmai közvélemény soha erről tudomást nem szerzett. A mostani rehabilitálók joggal hihették azt, hogy ezzel a visszavonással az ügy rendezve volt. Hát nem volt. Sőt, ebből a minisztériumi eltitkolt levélből az is kiderül, hogy a felmondási határozatban a korábbi minisztériumi véleményre nem lehetett volna hivatkozni. Máig sem értem, mi történt, hogyan történt? Egyet tudok: súlyos vádak alapján, később visszavont szakmai vélemény alapján távolítottak el a kórus éléről. Sérelem? Igen, az is. Inkább azonban példa: nem számítanak az elért eredmények, a sikerek. A középszer, amely a konfliktusmentes világot és életet akarja mesterségesen is kitenyészteni, kiveti magából a nyugtalanokat.

– *Őn sokszor mondta, de cselekedte is, hogy nem szereti a szavakban kifejezett deklarációkat. A könyvében például ezt írja a közéletiségről: „Nemcsak az a közéletiség, ha valamilyen szervezetben működünk vagy funkciót vállalunk, és naponta háromszor jelszavakat deklarálnak. Inkább számít annak az a ténykedés, amit a társadalom érdekében végzünk.”*

– Úgy éreztem mindig, hogy ezek a szavak a múltban más és más értelmet nyertek a hivatalokban, a pártnál, a minisztériumban. Talán még az irodalom egy részében is. Tényként akartam a könyvemben jelezni – igen: deklarálni! – hogy számomra a jelszavak mindig idegenek voltak. A kérdéseim inkább azt az értetlenséget akarták kifejezni, ami ellen óvást emeltem magamban. Hiszen a társadalomért sokféle módon lehet tenni. A legtöbbek egyikét teszi az anya, amikor felneveli gyermekét. És aki ezért a gyermekért, a jövőjéért, műveltségéért (a zenei műveltség is idetartozik!) tesz valamit – és néha igen nagy dolog ez a valami! – az a legszebb közéletiség. És ezen túl a belenyugvás az értelmetlen intézkedésekbe, vagy a vidéki iskola jelentette hátrányba, vagy a retrográd egyének, intézkedések társadalmi haladást hátráltató hatásába, ez is közéletiség. A maradiság ellen mindig az újat kell vállalni, s az én perlekedésem itt vált jogossá, de egyúttal kényelmetlenné is. Azt hiszem, én ilyen örökké nyughatatlan, s a vezetők számára kényelmetlen perlekedő egyén voltam. A magam érdekeiért sohasem tudtam harcolni. De egy bizonyos ügyért igen, és lehet, hogy ez az ügy a tevékenységem irányát hasznosan befolyásolta, függetlenül a tiszta önérdektől.

– *Vannak most is ilyen ügyei?*

– *Mindig lesznek.*

– *Ne kerülje meg a kérdést. Gulyás György nyilvános szereplései – nem a hangversenytermekre gondolok, bár ezekre is vonatkozik –, a nyolcvanas évek elején megszűntek. Fokozatosan kiszorították nemcsak a Kodály-kórusból és főiskoláról – szíve gyermekei voltak pedig –, hanem a nemzetközi kórusversenyről (fesztiválról) is. Hirtelen nagy lett a csönd. Aztán egyszer csak hallottam, hogy Gulyás úr most sem nyugszik, énekkart vezet a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. Hogy is van ez? Többszörös nemzetközi díjakkal, érdemes és kiváló címekekkel ellátott karnagy elmegy egy kis amatőr énekkarhoz?*

– *Említettem már, mit tartottam életem értelmének, céljának. Most sem történt más: néhány ember úgy érezte, tudok segíteni nekik. Elmentem, mert alkalmat láttam*

arra, hogy közelebb hozzam őket a zenéhez, a művészethez. Elmentem, mert értéket láttam, természetes és tiszta értéket, hátsó célok és önzés nélkül, amit támogatni kell.

– *Végül azonban mégis szakítottak. Miért?*

– Eljutottunk odáig, hogy kaptunk meghívást külföldre. Én úgy éreztem, szakmailag magasabb szintre kell emelkednünk ahhoz, hogy ne csak énekeljünk külföldön, hanem valódi értéket hordozó műsort adjunk. Ebben nem volt teljes egyetértés közöttem és mások között.

– *Most nincs is kórusa?*

– Nincs.

– *Gondolom azonban, figyelemmel kíséri a megye, a szűkebb haza kórusmozgalmát?*

– Miután nem hívnak sehova, nem is megyek. Úgy látszik, nincs rám szükség.

– *Akkor mit csinál? Pihen? Zenét hallgat? Baráti társaságba jár? Elfogytak volna a felvállalható ügyek?*

– Bár elfogytak volna. De hát erről nem szívesen beszélek.

– *Könyve egyik idézett passzusában Békéstarhosról úgy ír, hogy az megint közéleti cselekvés lesz. Csak nem ezzel kapcsolatosak a mostani ügyek?*

– Hát... no jó. Mondottam már, hogy sok törekvésem egyik lényeges pontja volt, hogy tegyek valamit az általános iskolai ének- és zeneoktatásért. Ez vezetett Tarhoson is, a debreceni főiskolai tagozat létrehozatalakor is. Hadd mondjam azt is el, hogy Tarhoson nyáron direkt továbbképzőket szerveztem leendő általános iskolai tanároknak és kórusvezetőknek. De hát már 1946-ban Debrecenben olyan „mellék-oklevelet” adtam ki a legtehetségesebb dóczista tanítóképzős növendékeknek, hogy taníthatják az éneket az általános iskola minden osztályában. Nos, meggyőződéseim szerint ma sincs igazán megoldva az általános iskolai ének- és zenetanárok szakmai képzése. Ezért úgy gondoltam, hogy némileg Tarhos múltjához is kapcsolódva, ott létrehozunk egy posztgraduális képzést, amely közelebb visz bennünket a kodályi örökség megvalósításához is.

– *Ki támogatja?*

– Ó, vannak áldozatos emberek, és van békési összetartás, akarat.

– *De hát őnt ki fizeti?*

– Senki. A „Tarhosi díj” összegét is másfél évtizedig én finanszíroztam.

– *És reménykedik a sikerben?*

– Meg kell csinálni. Ha nekem sikerül, jó, ha nem, majd jön más, aki megcsinálja. A zenei műveltség alakítását az általános iskolában kell elkezdni. Okosan, szisztematikusan. Ezért itt van szükség az igazán jó szakemberekre. S ez nemcsak zenei kérdés. A zene csak megtestesíti azt az emberi harmóniát, amely alapja lehet a műveltségnek, az erkölcsnek, a cselekvő emberségnek, az ember viszonyához, a másik emberhez, családhoz, néphez, nemzethez.

– *1989-ben, amikor Gulyás György megkapta a Magyar Művészetért alapítvány díját, az adományozó levélben a Kodály-örökség legméltóbb folytatójának nevezték. Most látom ismét bizonyítva: igazuk volt. Akkor viszont nézzünk is szembe vele: hogyan látja ön a Kodály-örökség sorsát? Vannak-e követői? Beteljesítjük-e a hagyaték szellemiségét? Az ő útján járunk-e egyáltalán?*

– Az alapítvány értékítélete megtisztelő. Azt hiszem, ebben a témában nem tudok mást mondani, mint amit a Magyar Kodály Társaság pár évvel ezelőtt megjelent keserű feljajdulása tartalmaz. Azzal azonosulni tudok. Mindenesetre igazi Kodály-kultusz nincs ma Magyarországon. Sajnos. Legalábbis abban az értelemben, ahogyan életműve, szellemisége, magyarságról, hazáról vallott nézetei ezt igényelnék. A szakmához közeledve

két területen tartanám különösen fontosnak a Kodály-örökség ápolását. Az ő egyik írásban is rögzített kívánsága, ha úgy tetszik, testamentuma volt: „példát adni a szolfézs- és hangszerantanítás összekapcsolására.” Nos, ez nem történt meg. A Kodály-szisztémát illetően csak a mai, elrontott, erőtlenséggel végül az eredetihez mérve egyáltalán nem inspiráló formát ismerik és gyakorolják. Még azok is, akik olykor igen nagy hangon külföldi prófétáivá szegődtek e szisztémának. Másrészt Kodály szellemében „a vidékre kiható működéssel hangzó életre kellene kelteni a néma berkeket.” Látja ezt ma? Látja mondjuk Debrecenben? Egy-két keserves kísérletet látok, megszállott emberek próbálkozásait, de szisztematikus, egész országra kiható rendet nem. Ezért tartom ma is aktuálisnak a Kodály Társaság említett nyílt levelét. Az örökösök elsősorban azért felelősek, mert a forrásról, magáról Kodályról feledkeznek el, mind az iskolai, illetve ének-, zeneoktatás rendszerében, mind a kórusmozgalomban, mind a zene és etikai-közösségi értékek összekapcsolásában. Soha nem lenne szabad elfeledni, hogy Kodály-nak igazi nemzetnevelő programja volt. Kodály sajátja a szisztéma, a rendszer egy népnek a zenei műveltség színvonalára emelése érdekében, s ennek csak egy része az iskolai munka és a kottaolvasás.

– *Ha most ön azt tehetné, amit akar, mit választana, tekintettel Kodály örökségére és saját törekvéseire?*

– Létrehoznám a karvezetők és általános iskolai énektanárok folyamatosan működő, szervezett posztgraduális továbbképző intézetét. Közel ötven esztendeje kellene ilyen, helyette alkalmi, vegyes értékű tanfolyamok működnek olykor-olykor.

– *És Békéstarhoson hozná létre?*

– Nézze, tudom, hogy a kérdése mögött Debrecen szólal meg. Amikor engem el-távolítottak a Kodály-kórus éléről, mindenféle ígéreteket kaptam. Semmi sem teljesült. Elzárták előttem az utat a koncerttermekhez, az iskolai énektanárok továbbképzéséhez. Pedig Debrecennek ismét szüksége lett volna a megújulásra, egy új lépésre, hogy bebizonyítsa: valóban a Tiszántúl szellemi központja. Valaha a Református Kollégium jóvoltából az is volt. Ide gyűjtötte a vidék legtehetségesebb fiataljait az iskolába, tudást adott nekik, külföldre, Európába küldte őket, hogy magyarságukat szinkronba hozzák a legkorszerűbb európaisággal, majd visszaadta őket a magyar vidéknek mint papokat, tanítókat. Ezt szerettük volna folytatni kicsiben Tarhoson. Most? Nem tudott kialakulni igazán a régiócentrum sem, nemhogy a szellemi központ. Békéstarhos kicsi település, de talán többet megőrzött abból a régi tarhosi szellemből, amelyhez igazán volt közöm. A kérdés lényege az egységes nemzeti kultúra igénye.

– *Tehát folytatja. Hetvenöt évesen, pszémékkel a szívében, de folytatja? Akkor nem véletlen, hogy a könyvében Herakleitosz egyik mondását idézi: „Mindennap megszűnik valami, amiért elszomorodik az ember, de mindig születik valami új, amiért érdemes élni és küzdeni.” Ma is ez még a hitvallása?*

– Ez. Mindig fogékony voltam az új iránt, ezért tudtam mindig újrakezdeni az életet. Nem a régi megtagadásról van itt szó, hanem arról – csupán utalásképpen mondom –, hogy ma már például az úgynevezett Kodály-szisztéma kibővítéséről is gondolkodnunk kellene. Ami pedig a koromat illeti, nos, úgy hiszem, Herakleitosz mondata nem egy bizonyos életkori sajátosságra vonatkozik, sokkal inkább emberi szándékra, kreativitásra. Már akinél van ilyen. És ha az van, akkor az az életkortől függetlenül létezik.

– *Szokolay Sándor – volt békéstarhosi tanítványa, azóta alkotó munkatársa, barátja – az 1981-ben a televízióban bemutatott portréfilm bevezetőjében ilyeneket mondott önről: álmodozó; azért, amit tett, legtöbbször el is nyerte büntetését. A semmi-*

ből tudott teremteni. Elveiért dühödten tudott harcolni. Szikrázott körülötte a levegő. Kóruspróbáit mágusként végezte. Elsőként mutatott példát a kodályi célok gyakorlati megvalósítására. A vereségek, kudarcok után mindig talpra tudott állni. Vállalja ezeket a megállapításokat?

– Vállalom. Tudom, mi a dolgom a világban, igyekszem azt tenni. Most például írok.

– *Megint könyvet? Hiszen az életét már megírta.*

– Könyvet. Igaz, az előző könyvemet is hónapokig rejtegették, bár ez még a rendszerváltozás előtt volt. Most mindenesetre új könyvön dolgozom.

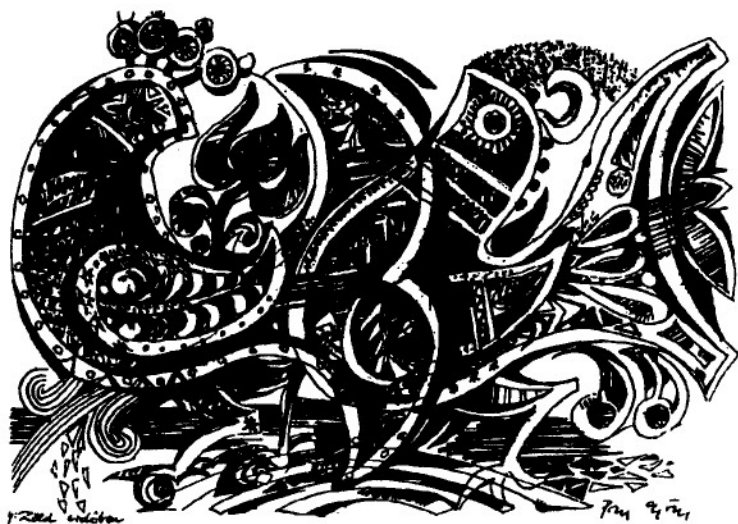
– *Mi lesz a témája?*

– Debrecen.

– *Ezek szerint szereti a vihart?*

– Alkotni szeretek. Teremteni. És szemébe nézni azoknak, akik meg akarják akadályozni ezt. A rehabilitációs bizottság levelében ez áll: „A testület nincs abban a helyzetben, hogy az ön valamennyi sérelmét orvosolhatná vagy a méltánytalanságokat, s az általuk okozott megpróbáltatásokat meg nem történtté tehetné. Ugyanakkor fontosnak tartja, hogy ön elégtételt, mindenekelőtt teljes erkölcsi elégtételt kapjon.” Ehhez az erkölcsi elégtételhez hozzátartozik, hogy minden igaztalanul rásütött bélyeget letöröljek a homlokomról. Itt, Debrecenben is.

Kérdezett: BÉNYEI JÓZSEF

PAPP GYÖRGY: ZÖLD ERDŐBEN